

## 11.

### ABRAHAM BEN SALOM (1525-1600)

1554

*De te, Uram, ne légy messze tőlem; én erősségem, siess segítségemre.\**

*\*Zsolt 22.20*

Abraham 1554. szeptember elején kapta meg az értesítést Jákob haláláról. Mély gyászba öltözött és böjtölni kezdett budai házában. Árva volt és úgy érezte árva is marad örökre.

Egy hét múlva elővette nagyapja leveleit, és szeretettel eltelve olvassgatta őket:

*„I. Levél - Konstantinápoly, 5303-1543*

*Abraham!*

*Megkaptam soraidat, amelyben arról írsz, hogy Budára érve első dolgod volt atyád és anyád sírját felkeresni, és tiszteletedet tenni. Köszönöm neked, hogy helyettem is tettél követ a sírjukra. Külön örültem annak, hogy a sírokat nem dúlták fel a barbárok.*

*Vigyázz magadra, és térj hozzám vissza, mert ne feledd, a te hazád az az ország, ahol tégedet nem bántanak. Jer vissza Konstantinápolyba, hogy együtt legyünk a nagy nehézségek idején.*

*Jákob”*

*„II. Levél - Konstantinápoly, 5303-1543*

*Abraham!*

*Azt kérdezed tőlem, milyen ember volt a te atyád. Nagyon nehéz nekem erre válaszolnom, már régen eltemettem őt, de még inkább azért, mert egyben a fiam is volt Salom.*

*Salom olyan volt, mint amit a neve jelent. Soha egy rossz szó nem hagyta el a száját, mindig arra törekedett, hogy jó fiam legyen. Talán egy kicsit bizonytalan volt önmagában mindég, de meglehet, hogy ez az én hibám, mert folyton gyorsabb és gyorsabb gondolkodásra és cselekvésre ösztönöztem. Ezerszer megbántam már én ezt.*

*A makedón Szalonikire nehezen emlékezem vissza. Azt világosan látom magam előtt, ahogy a különböző országokból odamenekültek, mennyire széthúztak egymástól. Előfordult az, hogy a hispán zsidó megkergette a német zsidót, ha az az ő utcáján merészelt átmenni.*

*Atyám akkoriban már idős ember volt. Nagy tiszteletnek örvendett, mert az oszmán hatóságokkal jó kapcsolatokat ápolt. Azt persze nem tudta senki, hogy atyám felnőttkoráig az igazhitben nevelkedett, ezért jól megértette amazok észjárását.*

*Emlékszem, hogy halála előtt néhány hónappal, amikor már nem volt tudatánál, a Koránból és a Tórából felváltva idézett, és úgy kellett visszatartani, nehogy elmenjen imádkozni a műezzinhez.*

*Egyetlen örömöm anyám volt, aki Szmirnában született és magával hozta a vidék kedves báját. Bőségesen kárpótolt azért, hogy nem találtam magamnak feleséget. Mivel aztán 5248-ban meghalt atyám, elhatároztam, hogy útra kelek, és szerencsét próbálok Szófiában.*

Jákob”

„III. Levél - Konstantinápoly, 5304 - 1544

*Abraham!*

*Nem tudom, mire jó, hogy ezekről a régi dolgokról faggatsz engem levélben. Gyere haza hozzám, és akkor mindent elmesélek részletesen. Veszélyes ám ilyen vallomásokat papírra vetni, mi lesz, ha mégsem égeted el őket és mások kezébe kerül?*

*Szófiában az első években nehéz volt a helyzet. Éjjel-nappal kereskedők mellett segédkeztem, csakhogy meglegyen a betevő falatom. Néhány év múlva ismertem meg Szímiát, a te nagyanyádat, aki már ott született. Nem volt könnyű meghódítani a szívét, mivel az akkori kornak az egyik legszebb asszonya volt. Más nyelvek szerint azért sikerült nekem mégis meghódítanom, mert komolyan senki nem érdeklődött iránta: az apja állítólag valami svédnek nevezett országból odavándorolt öreg katona volt. Egy biztos, Szímia magas volt és szőke, ezzel nagyon elütött a többi asszonynéptől.*

*Az esküvő megtartása bonyodalmakba ütközött. Kiderült ugyanis, hogy baj van mindkettőnkkel, egyrészt egy nekem soha nem tetsző perszóna azt kezdte hirdetni, hogy én eljegyeztem őt Szófiában, mások pedig Szímia tisztességének hiányáról beszéltek tele a várost. Mivel azonban a rabbi rajtakapta a hangadókat, amint azok éppen részegen dicsekedtek történetük valótlanásával, mindenki nekünk adott igazat, és sikerült összeházasodnunk.*

*A gyermekáldás váratott magára egy kicsit, de két év múlva megszületett atyád, Salom. Fáradt vagyok, inkább írk magadról, hogy megy a sorod. Ne feledkezz meg az imádságról.*

Jákob”

„IV. Levél - Konstantinápoly, 5304-1544

*Abraham!*

*Azt kérdezed, hogy atyádon látható volt-e a vörös folt. Nem volt látható, és rajtam sincsen belőle egy sem, ellenben jóatyám, Malachi meg volt azzal jelölve, amivel te is. Legalább tudjuk, hogy nincs hiba a származásban.*

*Kérdezed, hogy milyen volt az élet a makedónoknál. Csak azt tudom mondani, hogy jó és kellemes. Egy gond volt vele, az pedig nem más, minthogy a posztókereskedés idővel megnehezedett. Küzdöttem a megmaradásért, próbálkoztam pálinkafőzéssel*

és pénzkölcsönzéssel is, de nagyon nehezen éltünk. Tudnod kell, hogy Salom után született még hat gyermekem, akikből négy ma is él Szófiában. Ők voltak azok, akiket Budára kívántam hozni, de az általad is ismert okok miatt erre nem kerülhetett sor. Mikor nagyanyád, Szímia váratlanul meghalt 5279-ben (1519), úgy határoztam, hogy magammal viszem elsőszülöttemet, hogy előkészítsem a többiek érkezését. Így érkezünk meg Budára, ahol az a sok szörnyűség esett meg velünk.

Jákob”

„V. Levél - Nikápoly, 5306-1546

Abraham!

Örömmel adom hírrül, hogy kezdenek a dolgok jobbra fordulni. Gondolom, csodálkozol, hogy a levelemet oly közelről írom hozzád, de ügyeim ide szólítanak folyton. Kérlek, véd az eszedbe, hogy ha velem bármi történne is, Nikápolyban keresd meg Szelimet, aki az ozmánoknak hivatalos embere a havasalföldi fejedelemmel szemben. Ha Szelim már nem lenne az élők sorában, keresd Mehemed vagy Izmael nevű fiait, akiknek át fogja adni hivatalát. Nyugodtan beszélhetsz vele, mivelhogy ő is titkos zsidó, aki Gallipoliban született. Boldogsággal tölt el, hogy tudom, az utóbbi évek eredményesen teltek el. Kérlek, hogy mindennap emlékeztess magadat arra, hogy honnan jöttél, mert nem szűnök meg reménykedni abban, hogy egy napon visszatérsz hozzám. Feleséget pedig találj magadnak. Akármilyet, a szép is megcsúnyul idővel.

Jákob”

„VI. Levél - Konstantinápoly, 5310-1550

Abraham!

Nagyon öregnek érzem magam. Hajam és fogaim elhullottak, nem tudom milyen sors vár rám. A régi idők elmúltak, minden barátomat túléltem már és az udvarban sem látnak szívesen vénségemre.

Tudnod kell, hogy végrendelkeztem rád. Azt is tudom, hogy továbbra sem fogadsz el semmilyen adományt sem tőlem, de kérdelek: mi lesz ha meghalok? Vegye el az ozmán, ami téged illet? Nem magamnak gyűjtöttem, és nem azért hogy kicsinyebbé tegyelek azáltal téged, hogy elfogadod azt. Többi fiaim és unokáim megtagadtak Szófiában, csak te maradtál nekem.

Nem tudom hogyan lesz, de szükség volna még arra, hogy egyszer az életben újra beszéljünk.

Vannak olyan dolgok, amelyeket levélben nem lehet megírni, és amelyek halálommal örökre elvesznének.

Tudom, nem tudsz eljönni hozzám, és én sem tudok már menni, ezért kérem az Urat minden nap, hogy tegyen csodát velünk.

Jákob”

Abraham abbahagyta az olvasást. Emlékezett arra, mennyire boldog volt Jákob, amikor e levélhez képest két év múlva meglátogatta őt otthonában. Siralmas látványt nyújtott nagyapja. A valaha erős és izmos ember összeaszalódott, arca fakó volt, beszédét alig lehetett érteni. Csak a szeme élt, és ebben az életben jó volt megfürdeti az arcát. És amit elmesélt! Micsoda történet. Biztosan volt benne igazság, de tele lehetett zagyvaságokkal. Még hogy Malachi Mohamedként élt évtizedekig...

Abraham gondolkodni kezdett. Micsoda szégyen, hogy az ezüst szelencét elvesztette! A Dunai átkelésnél csak tetszelegni akart egy zsidó leánynak, akinek megmutatta a szelencét, aki egy hullámtól elesve a vízbe ejtette azt!

Hangosan gondolkodott:

*- Lehet, hogy el kellene mennem Nikápolyba a letétért? Lehetséges, hogy a szelencével függ össze a letét maga is?*

Miközben Abraham így mélézött magában, Bursában egy helyi pénzváltót megtámadtak, és elraboltak tőle egy letétben lévő ládikát, amely tele volt drágakövekkel. A következő években ezek a furcsa támadások még kilenc alkalommal meg-megisméltődtek a birodalomban, ezért a szultán udvarában vizsgálatot is indítottak. Senki nem jött rá, mi lehet a támadások között a kapcsolat. Bursa, Várna, Szófia, Nis, Raguzza, Spalato, Szaloniki, Larissza, Drinápoly és Szmirna ugyanis oly messze feküdtek egymástól, hogy senkinek nem jutott eszébe kapcsolatot keresni közöttük.

Néhány év múlva egy Mehemed nevű török zsidó lett a szultán egyik legfontosabb hadi beszállítója.

Mesés vagyónának eredetét sosem fedte fel. Rettegéséről sem tudott senki.

*Mikor valakinek az Isten ad gazdagságot és kincseket és tisztességet,  
és semmi nélkül nem szűkölködik, valamit kívánhat lelkének,  
és az Isten nem engedi neki, hogy éljen azzal, hanem más ember él azzal:  
ez hiábavalóság és gonosz nyavalya!\**

\* Préd 6.2

## 1555-1570

*Akkor gyönyörűséged lesz az Úrban; és én hordozlak a föld magaslatain,  
és azt mívelem, hogy Jákóbnak, atyádnak örökségével élj;  
mert az Úr szája szól!\**

\* Ésa 58.14

Abraham 1555 nyarán Nikápolyba ment, Szelim házához. Szelim kedélyesen fogadta, és mikor bemutatta nagyapja halálhírét tartalmazó levelet és Jákob írásait, amelyben a letétről tájékoztatja, Szelim a hátsó szobába ment, és elő-

vette a ládikát. Rémülten vette észre, hogy a ládikán fosztogatás jelei mutatkoznak. Azonnal megértette, hogy léha fia, Mehemed, miért tűnt el a háztól oly gyorsan, és miért nem jelentkezett nála azóta sem. Mivel felelősséget érzett fia tettei miatt, a ládikát szándékosan leejtette, és sajnálkozva mutatta a pecsét sérülését. Abraham semmit nem vett észre az egézből, egy csendes sarokban meghúzódott, és elővette a ládika tartalmát.

A ládában egy levelet talált és egy rajzot, konstantinápolyi házuk alaprajzával. A rajzon egy részlet nem volt odaillő: kereszt a pincelejáró mellett. A levél pedig így szólt:

*„Abraham unokámnak, Jákob ben Malachitól*

*Abraham!*

*Ha ezt a levelet olvasod én már nem vagyok az élők sorában, vagy megszegted ígéretedet, és akkor pedig nincs miért élnem. Mivel ismerlek, ezért biztos vagyok a dolgomban, és tudom, hogy a halálom nyitotta fel veled ezt a levelet, ezért jól figyelj most: házamat látogasd meg, és vedd magadhoz az örökségedet!*

*Tartsd szemed előtt a Talmud következő sorait:*

*„Szerénységre maga az Isten oktatót,  
midőn dicsőségének kinyilvánítására  
a nagy hegyek helyett a kis Sinait választá,  
égbe nyúló fák helyett a csipkebokorban jelent meg.”*

*Sose feledd, honnan jöttél és csak reméld, hogy helyes irányba haladsz. Sose félj semmitől, bízz Istenben és magadban, mert mindennek meg van a maga ideje és rendje.*

*Enyém az elmúlás rendje, a tiéd az élet rendje. Voltam én is úgy mint te vagy most, és te is leszel majd úgy, ahogyan én vagyok most. Kívánom neked, hogy ha majd csatlakozol hozzám, téged ne egyedül találjon a megváltó nyugalom, hanem családod körében indulj végső utadra.*

*Vigyázz, hogy a szerencséd ne hozzon szerencsétlenséget a fejedre.*

*Az égből ölel téged:*

*Jákob”*

Szelim idegesen várta, míg Abraham elteszi a ládikát és a levelet. Abraham fejét hajtotta nagyatyja barátja előtt, csendben betette maga mögött az ajtót és elindult a Boszporusz felé. 1555. szeptember közepén érkezett Konstantinápolyba.

Megkereste Jákob sírját, és rászórta arra atyja, Salom sírjáról, Budáról hozott csekélyke kis földet, és ezt mondta:

*Hogy féljed az Urat, a te Istenedet, és megtartsad minden rendelését  
és parancsolatát, amelyeket én parancsolok neked:  
te és a te fiaid, és a te unokád, teljes életedben,  
és hogy hosszú ideig élhess.\**

\* 5Móz 6,2

Jákob háza üres volt. Abraham beköltözött, várt néhány napig, amíg megszokták őt a szomszédok. Néhányan még emlékeztek is rá gyermekkorból, ezért szívélyes látogatásokat tettek nála, majd pedig nyugton hagyták magányában. A negyedik napon Abraham a tékép segítségével megtalálta az elfalazott kis fülkét, ahol egy nagy ládát talált.

Drágakövekkel volt tele. Egy teljes vagyon hullott az ölébe. Hallotta nagyatyát:

*„Vigyázz, hogy a szerencséd, ne hozzon szerencsétlenséget a fejedre.”*

1556 februárjában érkezett vissza Budára. Ahogy megérkezett, megkereste Abraham ben Jozefet, aki a kethüda feje volt, és előadta, hogy nagy vagyonhoz jutva rabszolgák kereskedelmével és rabszolgák kiszabadításával kíván foglalkozni

Abraham ben Jozef megígérte, hogy meg kell gondolnia a dolgot, mert amivel kereskedni kíván, az bajt hozhat a zsidókra, hiszen számtalan esetben azt tapasztalták már, hogy a kiszabadítottak családjai csak addig szoktak hálások lenni, amíg az ozmán fogságában van a rokonuk, de aztán...

Sabbatkor a Bét HaKneszetben, azaz a Gyülekezés Házában Abraham ben Jozef és Chaim Hachman ben Jichak rabbi megvitatták Abraham kérését, és végezetül arra jutottak, hogy engedélyezik a rabszolga-kereskedelmet, de csak úgy, ha Abraham ezek mellett szattyánnal, gyapottal is kereskedik az eszéki vásáron, és a bevételének egy részéből szarvasmarhát hajt Bécsbe minden évben egyszer. Jövedelmének egy részéből köteles támogatnia a szegény zsidókat. Minderre a legsúlyosabb esküvel, a törói esküvel kötelezte magát. Külön figyelmeztették:

*Ha valamely férfi fogadást fogad az Úrnak,  
vagy esküt tesz, hogy lekötelezze magát valami kötésre:  
meg ne szegje az ő szavát;  
a mint az ő szájából kijött, egészen úgy cselekedjék\*.*

\* 4Móz 30.2

Így történt, hogy 1556 nyarán Abraham megkezdte kiterjedt kereskedését, és Buda pénzügyi vezetőjével, a szintén zsidó Szalimunnal szoros kapcsolatot létesített.

1557-ben Abrahamnak már tekintélyes kapcsolatai alakultak ki a foglyszerzésből pénzt csináló haramiákkal. Megdöbbenve látta, hogy ezek között voltak kikeresztelkedett, illetve az igazhitbe betért zsidók. Nagyatyjától örökölt kincseiből sikerült megszerveznie saját védelmét, és ebben az évben került kapcsolatba Pijále pasával, a szultán tengernagyával, aki Magyarországról származott. Pijále pasa szívességet tett neki a Krímben, Abraham visszonzásul Magyarországon vigyázott a pasa édesanyjára, aki nem akarta követni fiát idegen országba.

1559-re Abraham már megrendelésre keresett rabszolgákat: örök, eunuchok, ágyasok, testőrök, kémek és háztartási alkalmazottak lettek belőlük, miközben Abraham vagyona egyre tovább gyarapodott. Az ozmán abban sem akadályozta, hogy rabok kiváltásában működjék közre, mert a rabszolga-fel szabadítás Allah előtt dicsőséges cselekedetnek minősült, és az elkövetett bűnök részbeni megbocsátásához segítette hozzá az igazhitűeket. Fél év múlva Abraham már Velencével és Genovával is kereskedett, főleg a kalózkodások során fogságba esett rabszolgákkal üzletelt.

1561 nyarán Abraham azon töprengett, hogy hogyan lehet az, hogy soha nem volt ideje megházasodni. Belenyugodott, hogy gyermektelenül fogja lehunyini a szemét, ezért végrendeletet készített, amelyben minden vagyonát Buda zsidóságára hagyta arra az esetre, ha haláláig gyermeke nem születne.

Abraham megtartotta, amit a közösség kért tőle. Évente egyszer ötven marhát hajtattott el Bécsbe, és amikor csak tudott, Eszékre is elment portékáival kereskedni. A marhából, bőrből, lisztből, sóból és fenyőfából szerzett jövedelméből rendszeresen adózott az ozmánoknak is és juttatott a zsidóknak is.

1562-ben kellemetlensége támadt egy neki adós ozmán kereskedővel, mert amikor a hitel visszafizetésének ideje eljött, az ozmán meg sem várta Abraham jelentkezését, nyomban panaszra ment Szalimunhoz, akinek csak nagy áldozatok árán sikerült Abraham vagyonát megmenteni az elkobzástól. Az ezt követő években Abraham még magányosabb lett, és már a vagyongyarapodás sem boldogította. Feltámadt benne a vágy a szellemének és lelkének fejlesztésére, de erre zsidóként Budán kevés lehetősége adódott.

Ilyen előzmények után 1565 októberében megismerkedett Ali Cselebivel, aki hatalmas könyvtárat hozott magával Budára. Mivel Abrahamnak megengedte, hogy szabadon használja könyveit, az majdnem minden nap tiszteletét tette az udvarában.

1567 szeptemberében Abraham Ali Cselebi házában hallotta, hogy Musztafa budai pasának gondja van egy gazdag budai zsidó kereskedő kiváltásával, akit magyar katonák raboltak el. A pasának az volt a legfőbb gondja, hogy (mint akkor) békeidőszakban semmiféle fegyveres támadásra, harcra nem adhatott parancsot, márpedig az elrabolt zsidót Egerben úgy őrizték, hogy kiszabadításához támadás látszott szükségesnek. A pasa segítségkérő levelét Abraham vitte el személyesen Bécsbe, melynek eredményeként Miksa császár a magyar kézen lévő Egerbe küldött egy iratot, amelyben a fogoly felől érdeklődött. Az egri kapitány letagadta, hogy tudna valamit is erről a dologról, ezért Abrahamnak dolgavégezetlen fel kellett adnia a keresést.

Mivel néhány portékája már nem volt annyira kelendő, mint korábban, Abraham 1567-ben összeállt Mehmed Cselebivel, akinek Jászberényben, Gyöngyösön és Szolnokon voltak érdekeltségei. E kapcsolat révén Abraham újabb és újabb jövedelemhez jutott. Mivel Abraham ebben érdekelt volt, egy év múlva részt vett a tartományban állomásozó török katonák összeírásában, ahol több ezer katonát jegyeztek fel.

Az összeírás befejeztével nem várt helyről jött a baj: súlyos keleti kór támadta meg, lázas beteg lett és már azt hitte, hogy a temetőbe vezet az útja. Hiába jöttek drága orvosok, Abraham állapota rohamosan romlott. Egy világosabb pillanatában előkereste a ládikát, amelyben a végrendeletét őrizte, és rábízta kedves barátjára és szomszédjára Izmailra, mert benne mindig megbízott. Izmail a végrendeletet, amelynek a tartalmát nem ismerte, magához vette, és a maga módján imádkozott Abraham felgyógyulásáért. Mikor Abraham az egyik éjszaka lázasan kiabált, Izmail átküldte lányát, a tizenhét éves Zulejkát, hogy vizes ruhával borogassa be a beteget. Zulejka, aki már napok óta nem tudott aludni a jajgatástól, átment Abrahamhoz, és ápolni kezdte.

*A magasságból tüzet bocsátott csontjaimba, és az hatalmaskodik bennök;  
hálót vetett lábaimnak; hátra vetett, pusztává tett engem;  
egész napon beteg vagyok.\**

\* Siral 1.13

Senki nem tudta megmondani hogyan, de Abraham néhány napon belül jobban lett, és Izmail, Abraham teljes felgyógyulása reményében megengedte Zulejkának, hogy továbbra is átjárjon a nagybeteghez, akik gyorsan egymásba szerettek. Néhány hónap múlva mikor tervezgették, hogy milyen módon tudnának egybekelni, Zulejka családját elvitte a váltóláz. Abraham nagyon nehezen vette tudomásul, hogy Isten milyen furcsa módon avatkozik be az életükbe: ő meggyógyult, feleséget talált magának, az pedig, akire a végrendeletét bízta néhány nap alatt meghalt. A végrendelet sem került elő, de igazán nem is kereste Abraham, mert új értelmet talált az életében, amely gyermekáldással kecsegtette őt. Érteni vélte az Írás szavait:

*Az ember kebelében vetnek sorsot;  
de az Úrtól van annak minden ítélete\*.*

\* Péld 16.33

*A versengéseket megszünteti a sorsvetés,  
és az erőseket elválasztja.\**

\* Péld 18.18

A hatalmas tragédia új lehetőséget adott nekik a házasságuk megkötésre. Mivel Budán mindenki ismerte Abrahamot, de Zulejkát senki sem, Abraham felkereste Kohen David ben Jakov és Friedman Szimha ben Hajim rabbikat, hogy az árva Sárával eskesse meg őt. Természetesen Zulejkát nevezte Sárának. A rabbiknak feltűnt Abraham zavartsága, és bizonytalanok voltak a szótlán Sárával kapcsolatban, ezért nem vállalták az esketést, azt kérték Abrahamtól, hogy hozzon igazolást Sára származásáról. Mivel ez lehetetlen volt, és hamis tanúkat nem akart állítani, írt egy Fehérváron lakó kereskedő-



nek, aki tartozott neki némi szívességgel. Kérte, hogy járjon el annak érdeké-  
ben, hogy őt és Sárát a fehérvári rabbi adja össze őket.

Így is történt. 1569. december 26-án Fehérváron egybekelt a zsidó rí-  
tus szerint Abraham és Sára. Mindketten tudták, hogy Zulejkát zsidónak kell  
majd vallani mindig és mindenhol, különben gyermekeik sem zsidónak, (mi-  
vel az anya mozlím), sem pedig mozlimnak (mivel az atya zsidó) nem számí-  
tanának, és ezáltal örökre számúznék magukat mindkét közösségből, és csak  
egyetlen keskeny út, a kereszténység lehetne az övék.

Az esketést követően Abraham a fehérvári házasságlevelet átadta  
Kohen David ben Jakovnak.

A szöveg így szólott:

*„...a világ teremtésének 5329 esztendejében, aszerint, ahogyan a napokat itt, a fehé-  
vári közösségben számítjuk, Abraham vőlegény, aki Salom fia, ezt mondotta Sára ha-  
jadonnak, aki Elizeus leánya:*

*"Légy a feleségem Mózes és Izrael törvénye szerint! Eltartalak a zsidó férfiak szokásá-  
hoz híven, akik dolgoznak hitvesükért, megbecsülik, élelemmel és minden mással ellát-  
ják őket becsületesen. Megadom a neked járó kétszáz ezüst zuzt, ami törvény szerint  
megillet, és az általános szokások szerint gondoskodom élelmedről, szükségleteidről és  
a házaséletbeli kötelezettségeim teljesítéséről is."*

*A jelen lévő Sára hajadon beleegyezett, hogy Abraham felesége legyen. A hozományt, amelyet  
apja házából magával hoz, legyen az ezüst, arany, ékszer, ruhanemű vagy bútor, Abraham  
vőlegény száz tiszta ezüst (zekuk) értékben elfogadja, és saját elhatározásából hozzátesz a  
fentiekhez még száz tiszta ezüstnyi értéket. Az egész összeg így kétszáz ezüstit tesz ki.*

*Abraham úr, a vőlegény, az alábbi nyilatkozatot teszi: "Elismerem magamra és  
örököseimre nézve a jelen házassági szerződés teljesítésére, a hozományra és az azt  
kiegészítő értékre vonatkozó jótállási kötelezettségeket. Ez kifizethető bármely, az  
ég alatt birtokomban lévő vagyon legértékesebb részéből, akár a tulajdonomban van  
már, akár csak várományosa vagyok. Mindez biztosítékul szolgál a jelen házassági  
szerződéshez, a hozományhoz és az azt kiegészítő értékhez, és el lehet venni tőlem, még  
a rajtam lévő ingből is, életem végéig és azután is, a mai naptól kezdve bármikor."*

*Abraham vőlegény vállalja a jelen házassági szerződés teljesítésével, a hozománnyal  
és az azt kiegészítő értékkel kapcsolatban rá háruló jótállási kötelezettségeket, nem lát-  
szatból, és nem szerződéstervezetként, hanem az Izrael leányainak járó házassági kö-  
telezvényre és a kiegészítő értékre vonatkozó szokások alapján, áldott emlékü bölcseink  
előírásai szerint.*

*Szentesítettük a kötelezettséget, amelyet Abraham úr, aki Salom fia, a vőlegény  
vállalt Sára hajadon, aki Elizeus leányával szemben, a fentiekben írásba foglaltak  
figyelembevételével, a birtokbavételre vonatkozó szabály szerint.*

*Így minden teljesen érvényes és szabályos.*

*Jeroboám, aki Mikáel fia tanú*

*Jeziel, aki Nahór fia tanú"*

Abraham és Sára részévé váltak Buda zsidóságának, annak ellenére, hogy a helyi rabbik bizony kifogást emeltek a házassággal kapcsolatban. Abraham napokig nem aludt a rabbik feddése miatt:

*A hazug nyelv gyűlöli az általa megrontott embert,  
és a hízelkedő száj romlást szerez.\**

\* Péld 26.28

*Hazug hírt ne hordj;  
ne fogj kezét a gonoszszal, hogy hamis tanú ne légy.\**

\* 2Móz 23.1

Mindeközben 1569. február 9-én a budai pasa újabb levelére, amelyet Abraham unszolására a már előbb említett Mózes ügyében írt, a császár a budai pasa védelme alatt biztosokat küldött Egerbe, de mire azok odaértek, a kapitány már máshova vitette a foglyot. Végül év végén szabadult ki a fogoly, kilencezer arany váltságdíj ellenében. A kiszabadított hatalmas összeggel köszönte meg Abrahamnak szolgálatait, amely összeg az újdonsült vőlegény amúgy sem csekély vagyonát gyarapította.

1570. október 18-án megszületett Efraim ben Abraham. A név felől Abraham döntött. Abrahamnak az járt a fejében, hogy gyermeke hamis házasságba született, és mivel anyja nem zsidó, hát ő sem lenne az, ha kiderülne a család. Abraham nem bírta volna elviselni, hogy atyja vagy nagyatyja nevét viselő gyermekét a közösség kitagadná, ezért nem adta a nevüket fiának.

Hosszú évek óta most imádkozott először teljes szívéből:

*Smá Jiszráél, Ádonáj Elohénu, Ádonáj echád!  
Báruch sém kvod málchutó leolám váéd!\**

*(\* Halljad Izrael, az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlenegy!  
Áldott legyen az Ő uralmának dicső neve mindörökké!)*

## 1570-1576

*Mert erőssége voltál a gyöngének, erőssége a szegénynek szorongásában;  
a szélvész ellen oltalom, árnyék a hévség ellen,  
mikor az erőszakosok haragja olyan volt, mint kőfalrontó szélvész.\**

\* Ésa 25.4

Abraham a fia születése és Mózes kiszabadítása után felhagyott a rabszolgákkal kapcsolatos ügyletekkel, Mózes sorsán okulva belátta, hogy a kisebb hasznot hajtó, de biztonságosabb hagyományos kereskedés egy családos embernek

sokkal inkább kívánatos mint a másik, veszélyes vagyongyarapítás. Elhatározását a közösség is támogatta, és Abraham azt vette észre, hogy a korábbiakhoz képest sokkal szívélýesebben látták 5t otthonaikban a többiek.

1572-évbén lányikrei születtek, Sára nagy vérveszteség mellett, de szerencsésén túlélte a szülést. Abraham élete boldogsággal volt tele. B5r, 5k5r és feny5fa áruit szívesen vásárolták Budán, és j5vedelmez5 utakat tett Bécsbe és Eszékre a vásárok alkalmával is.

1574-ben, amikor ismét lányikrei születtek, a hitélet felé fordult. Az ikerszülést követ5en Sára egészsége érdekében sokat imádkozott, nemegyszer hallották naplementekor kisz5r5dni házából a zsoltárok sz5vegét. Mikor Sára felépült, ezt a sz5veget sz5tte fel egy pazar sz5vetre és ajándékozta a templomnak, a frigszekerény takarójaként:

*„Ha látom az eget, kezed alkotását, a holdat és a csillagokat,  
amelyeket rá helyeztél,  
micsoda a halandó - mondom -, hogy tör5dsz vele,  
és az emberfia, hogy gondod van rá?...  
Úrrá tetted kezed alkotásain, mindent a lába alá vetettél...  
Ó, Urunk, mi Urunk! Mily felséges a te neved az egész föld5n!”\**

\*Zsolt 8.4-10.

1576-ban érkezett Budára egy dúsgazdag ozmán, aki magát Mehemednek hívatta, és a szultán egyik fontos fegyverszállítója volt. Amíg a városban tartózkodott, mindenki ki volt téve annak, hogy ez az úr belek5ss5n, lefogassa és kegyetlenkedjen vele. Egyik délel5tt a hatéves Efraim egy óvatlan pillanatban kiszaladt a házból és éppen Mehemed szolgáinak karjaiba futott, akik megragadták és elhurcolták 5t. Mivel nem látta senki, hogy mi történt, Abraham és Sára, és a szomszédok egész álló nap és éjszaka keresték a kisfiút, de sehhol nem találtak nyomára. Egy hét múlva a rabbi hozta a hírt, hogy látta a fiút török ruhába beölt5ztetve és bezárva Mehemed házában, ahová 5t magát is berendelték, hogy tud5s ember lévén szellemi játékokat játsszon a nagyúrral.

Abraham Mehemed házához sietett, és mivel nem nyitott senki neki ajtót, kiabálni kezdett. A kiabálására hallotta, ahogy Efraim visszazokog, ezért 5k5llet ütni kezdte az ajtót. Két janicsár ragadta meg, szakállánál fogva a falhoz verték, eltörték az ujjait és Mehemed elé lökd5sték. A hatalmasra hízott ozmán visszataszító gúnyolódásából kiderült Abrahamnak, hogy fiát szeret5nek lopatta el, de még nem járt sikerrel, mert Efraim furcsa rosszulétbe esett elfogatásakor, amiből még nem épült fel. Habzott a szája, rángatódzott és a nyelvét is elharapta.

Mehemed Abrahamban új sz5rakozást talált. Levágatta szakállát, megszaggatta a ruháját, és sz5lt a janicsárjainak, hogy vigyék és végezzék ki a hitetlent, aki az életére tört a saját házában. Ahogy a janicsárok megragadták Abrahamot és vonszolták a kijárat felé, Mehemed hatalmasat kiáltott, megálljt

parancsolt és visszarendelte az ozmánjait. Rémületes látványt nyújtott pihegő hatalmas teste. Efraimot atyjához parancsolta, akit Abraham testével védelmezett. Mehemed önkívületben zavarta ki őket a házból, de megtiltotta, hogy bárki is bántsa őket.

Abraham és Efraim futva menekült a kísértetházból. Nem látták, ahogy Mehemed az ablakból remegve nézte távolodásukat, miközben azt motyogta: „*Atyám, majdnem eljövend a gonosz énértem. Megtartottam halálodon tett figyelmeztetésedet, és óvakodtam az embertől, kinek vörös folt takarta nyakát.*”

Mehemed még éjjel is haldokló atyja, Szelim, utolsó szavairól álmódott, mellyel az halála előtt tudatta fiával, hogy tudja, ő lopta el Jákob ben Malachi vagyonát, és figyelmeztette babonás fiát a Jákob családjában öröklődő testi jelről, amelynek varázslatos bosszúerőt tulajdonított.

Mehemed másnap reggel már úton volt Fehérvárra, Abraham és Efraim pedig nem beszéltek többet a dolgról.

Abraham csak azon csodálkozott, hogy a nagy futásban Efraim nyakában maradt ékköves gyűrű, amelynek kövébe kicsi kígyó volt bevésve, menyire hasonlít arra a darabra, amelyet egykor nagyatyjánál látott, mielőtt Budára indult volna.

*Énekeljétek néki,  
zengedeztetek néki,  
beszéljétek el minden ő csodatételét.\**

\* Zsolt 105.2

## 1577-1600

*Az ember pedig álmétkodva néz vala reá, és veszteg hallgat vala, tudni akarván: vajjon szerencsésé teszi-é az Úr az ő útját, vagy nem.\**

\*1Móz 24.21

1577-ben megszületett Abraham és Sára ötödik lánya, Efraim pedig minden időben a vallásnak szentelte magát. Abraham tudta, hogy ennek oka abban rejlik, amit a fia Mehemed házában láthatott, és amiről nem akart sohasem beszélni.

1578-ban hatalmas tűzvész pusztított Budán, Abraham házát azonban elkerülte. Hálát adott érte Istennek, mert vagyona jó részét ott rejtegette. A tűzvész kiterjedt a zsidótemetőre is, és megrongálta Salom és Malke sírkövét.

Decemberben jelentős fordulat állt be Abraham életében, amikor elérte az ozmánnál, hogy engedélyezze, hogy Erdélyben lerakatokat létesítsen Várad környékén. 1579-ben, amikor Váradról hazatért, felesége újra leánygyermeknek adott életet, amin senki nem csodálkozott már. Abraham vagyona bőségesen elegendő volt a hat leány kiházásítására is, aggodalmait félretette és inkább egyetlen fiának sorsával törődött.

Nem volt könnyű Efraimmal. Zárkózott, koraérett és talán túlságosan is okos fiú vált belőle. Szülei attól féltek, hogy örökre a Tórának szenteli magát és sohasem akar majd családot alapítani. 1580-ban, amikor Efraim már tíz éves volt, a sabbat szentségével foglalkozott hónapokon keresztül, amikor a rabbi szólt Abrahamnak, hogy fia önmagától jut olyan következtetésekre, mint amelyre a legnagyobbak szoktak. Átadta Efraim egyik kézírását, amely a következőképpen szólt:

*„A Szombat bizonyosságára, amely a Világ teremtésének Emlékműve*

*Az Írás mondja:*

*Hat napon át munkálkodjál, és végezd minden dolgodat; De a hetedik nap az Úrnak a te Istenednek szombatja: semmi dolgot se tégy azon se magad, se fiad, se leányod, se szolgálód, se szolgálóleányod, se barmod, se jövevényed, a ki a te kapuidon belől van;*

*Az Írás az előbbieket bizonyítására úgyszintén mondja:*

*Mert hat napon teremté az Úr az eget és a földet, a tengert és mindent, a mi azokban van, a hetedik napon pedig megnyugovék. Azért megáldá az Úr a szombat napját, és megszentelé azt.*

*Az Írás a fentiek bizonyítására végezetül mondja:*

*Legyen közöttem és az Izráel fiai között örök jel ez; mert hat napon teremtette az Úr a mennyet és a földet, hetednapon pedig megszünt és megnyugodott.\**

*\* 2Móz 20,9-11., és 2Móz 31,17.”*

Abraham látta, hogy fia más világban él, ezért megfogadta és megfogadtatta Sárával, hogy Efraim sorsának irányítását Istenre bízzák, kivéve az ételt és ruhát, valamint a házasságának engedélyezését. Sára volt a leginkább megrémülve attól, hogy mit fog tenni az a fiával, ha esetleg kiderül, hogy ő egykoron Zulejka volt, és mozlímnak született, mert az Írás így szól:

*A fattyú se menjen be az Úrnak községébe;  
még tizedízig se menjen az Úrnak községébe.\**

*\* 5Móz 23,2*

Ugyanebben az évben Sára újra leányt szült, immáron a hetediket.

1581-ben Efraim már egy napot sem lépett ki a házuk kapuján anélkül, hogy ne a jesivába ment volna, vagy a Gyülekezés Házába. A korabeli fiúcskák csúfolni kezdték vézna termete és sápadt bőre miatt, ő azonban továbbra is zárt világban élt. Néha-néha rátört az ismeretlen görcs, ekkor rángatózni kezdett, rendszerint habzott a szája és mikor megszabadult a kintől, napokig alig tudott lábra állni.

1583-ban megszületett a nyolcadik leány. Ugyanebben az évben Efraim bar micvóján csoda történt. A szertartást követően Efraim szülei elé állott, megköszönte, hogy felnevelték és elmondta, hogy ettől a naptól kezdve

ugyan fel nem hagy az Isten ígéjének kutatásával, de ezt nem fogja egészségének rovására tenni. Így is lett. Efraim ugyan sok időt szentelt a Tóranak, de segédkezett atya kereskedésében, elkísérte atyját útjaira.

1585 februárjában Abraham és Efraim Erdélybe mentek jövedelmek begyűjtése végett. Rendes útjukat elhagyva, először Debrecenbe indultak, majd Székelyhídnál léptek be Erdélybe. Mivel gyorsan esteledett, és semmilyen település nem volt a látóhatáron, tábort vertek, megpihentek. Éjszaka Efraim álmot látott, zsidókat, akik mind tőle származtak, és nagy vígasságban élték a napjaikat. Gazdagon és sorsukkal megelégedve, szülék és nagyszülék, gyermekek mind együtt. A tánc nem akart véget érni, maga Efraim is táncolt közöttük. Majd hirtelen csend lett és hallani vélte a következő szavakat:

*Eljegyezlek Magamnak örökre, eljegyezlek Magamnak  
az igazság és a törvény, a szeretet és az irgalom jegyében.  
Eljegyezlek Magamnak a hit jegyében, és megismered az Örökkévalót.\**

*\*Hós 2,21-22.*

Másnap reggel Efraim úgy ébredt, mint aki egész életében pihent volna. Megkérdezte atyját, milyen hely ez, ahol nyugovóra tértek. Atyja így felelt: a Margitta melletti erdőség. Efraim tekintetében tűz lobogott, de végtelenül nyugodt volt.

1587-ben megszületett a kilencedik lánytestvér, a bábaasszony szerint az utolsó, mivelhogy Sára méhe már nem fog tudni több gyermeket kihordani.

1588-ban Efraim közölte atyjával és anyjával, hogy meg kíván házasodni. Kérte őket, hogy járjanak el ebben az ügyben a rabbinál, mert Budán nem talált magának megfelelő feleséget. Úgy érezte, hogy jobb, ha a házastársak szeretik egymást, de mégiscsak az a legfontosabb, hogy a Tóra szavait követve sokasodjanak, ezért nem kívánt tovább várakozni.

Abraham és Sára hónapokon keresztül próbálták Efraimot jobb belátásra bírni. Mivel Efraim az utóbbi években megerősödött és szép arcú férfivá serdült, könnyen válogathatott volna a lányok és asszonyok között, de Efraim attól tartott, hogy jövendőbelije inkább az atya vagyona miatt, mintsem ömiatta menne hozzá. Abraham hiába gyözködte fiát, hogy ne kövesse el azt a hibát, amit ő követett el nagyatyja, Jákob és vagyona ellen, a fiú hajthatatlan maradt: máshonnan kellett neki asszonyt szerezni, aki nem tudhatta meg, micsoda gazdagsághoz megy feleségül.

Sára volt az, aki ráunt az állandó veszekedésre és elment az új rabbihoz, Dávidhoz. Megkérte őt, hogy segítsen kiházasítani a fiát, mert Dávid, mielőtt Budára érkezett volna, egy ideig Sopronban élt. A rabbi emlékezett arra, hogy élt ott egy jómódúnak mondott zsidó, akinek három szép lánya volt: Rebeka, Mirjam és Ráhel.

Efraim a rabbi útmutatását követve elment Sopronba, Mendelékhez, ahol mint kereskedő jelentkezett be. Simon Mendel örömmel látta a házában

a szépen öltözött fiút, és hamarosan be is mutatta leányainak. Efraim döbben-  
ten látta a három gyönyörű leányt egymás mellett. Rebeka tizenharc, Mirjam  
tizenhat és Ráhel tizennégy éves volt. Rebeka volt a legcsábítóbb, Mirjam a  
legőszintébb, Ráhel pedig a legpajkosabb hármójuk közül. Életében először,  
Efraim nem tudta segítségül hívni az Írást.

*Bizodalmad legyen az Úrban teljes elmédből;  
a magad értelmére pedig ne támaszkodjál.\**

\* Péld 3.5

Néhány nap múlva Mirjam meglátta Rebekát és Efraimot egymás mel-  
lett ülve a belső szobában. Mirjam tudta, hogy nővére karmai közül Efraim  
nemigen menekülhet amíg az kedvét leli benne, hiszen Rebeka így bánt el  
Judával és Naftalival is. Gondolta, hogy szegény atyja, ha tudná, Rebeka tisz-  
tessége hová lett... Mivel azonban mindennél jobban tisztelte atyját és szeret-  
te testvéreit, visszavonult és azért imádkozott, hogy Efraim időben észlelje, ki-  
nek a hálójába keveredett.

1588. július közepén Efraim és Rebeka egybekeltek. Nagy vígasság  
volt, jöttek Budáról és mindenhonnan a meghívottak!

Rebeka azonnal teherbe esett, és a nagyszülők boldogan várták az első  
unokát. 1589. február elején Rebeka váratlanul meghalt a szülés előtt, és vele  
halt fiúgyermek is. A gyász felemésztette a családot. Efraim magát okolta fe-  
lesége és gyermeke haláláért, vigasztalást csak Mirjam nyújtott neki, aki örök-  
re megtartotta magának azt a titkot, amit a halálesetre kihívott bába súgott  
meg neki: Rebeka olyan betegségben halt meg, amelyet más férfitől szerezhet-  
ett, és amelyet Efraimnak is átadhatott.

1589 őszére Efraim és Mirjam a sok találkozás során egymásba szeret-  
tek. Mirjam rettegett az ismeretlen betegségtől, és felkereste a bábát titokban,  
aki kioktatta, hogyan és mit vizsgáljon meg tüzetesen, mert ha Efraim meg-  
fertőződött volna a kórral, akkor annak már jelei vannak. Novemberre  
Mirjam megnyugodott, Efraim teljesen egészségesnek mutatkozott, és az apja  
hozzájárult, hogy a szűk gyászév letelte után hozzámenjen Efraimhoz. Noha  
sokan elleneztek a házasságot a Tóra különböző magyarázatai alapján, végül  
is a házasság Sopronban megkötetett 1590. február 7-én. A rokonság így hívta  
a boldog házassulókat nászra:

*És az én galambom, az én tökéletesem,  
az ő anyjának egyetlenegye,  
az ő szülőjének választottja.  
Látják a leányok, és boldognak mondják őt,  
a királynéasszonyok és az ágyasok, és dicsérik őt.*

\* Én 6,6

*Jöjjetek ki, és nézzétek, Sionnak leányai,  
Salamon királyt a koronában,  
melylyel megkoronázta őt az anyja,  
az ő eljegyzésének napjára, és az ő szíve vígasságának napjára!\**

\* Én 3,11

Abraham, Sára és az ifjú pár visszaköltöztek Budára.

Efraim és Mirjam első gyermeke, Adam ben Efraim Budán született teljes egészségben 1591. október 11-én. Abraham, aki ekkor már hatvanhat éves volt, Efraimot egyedül engedte azokra az utakra, amelyekre maga szokott volt korábban elmenni.

Efraim 1592-ben lerakatot létesített Margittán ott, ahol az erdőben azt a csodálatos álmot látta, és saját vagyonának terhére házakat kezdett építtetni, majd rávette atyját, hogy a sorjában kiházasodó nővéreit és ezek családját telepítsék át Erdélybe, mert kezdett Budán a hangulat a zsidók ellen fordulni, aminek az volt az oka, hogy a német állandóan támadással fenyegette a várost. Atyja próbálta őt óvatosságra inteni:

*Letérnek útjokról a vándorok;  
felmennek a sivatagba utánok és elvesznek.\**

\* Jób 6.18

1593 júliusában született meg Efraim második fia, Józsué.

1595-ben rendhagyó és szokatlan módon Abraham átadta teljes vagyonát Efraimnak, mert végének közeledtét érezte és úgy gondolta, szeretné látni, hogy életének gyümölcsét hogyan élvezik ivadékai. Abraham nyárra Margittára költözött, télen és kora tavasszal meg ősszel Budán lakott Sárával és a leánygyermekeikkel. Efraimnak ikerlányai születtek ebben az évben.

1597-re Efraim kereskedései révén, amelyeket lassan áttelepített Erdélybe, megerősítette apja vagyonát. Margittán az építkezések jól haladtak, és vagy negyvenen-ötvenen lakták folyamatosan a telepet.

1598 októberének elején Rudolf király seregei megérkeztek Buda alá. Efraim útnak indult volna feleségével és családjával, de atyja és anyja maradni akartak: Abraham nem bírta már a nagyobb utazásokat. Abraham viszont hiába erősködött, hogy a fiatalok menjenek ki a városból, végezetül senki sem mozdult, mindenki feszülten várta, hogy mi fog történni. Október 4-én a király csapatai betörték a városba. Bevett szokásként a zsidókat éppúgy ölni kezdték, mint az ozmánt, ezért Abraham és Efraim kardot ragadva álltak az ozmán mellé és megpróbálták az ostromlókat kiverni a városból. Délután az ostromlók felfedezték Sára, Mirjam és a többi gyermek rejtkehelyét. Az ostrom ekkor csendesedni látszott, ezért két katona erőszakot akart tenni a még mindig szép Mirjamon, amikor is Sára és az alig hét éves Ádám törrel rátámadt a katonákra, akik közül az egyik holtan esett össze. A másik katona, a többieket magához hívva előbb Sárával végzett,



majd megfenyegette Mirjamot, hogy a gyerekeket is megöli, ha nem töltheti rajta kedvét. Mirjam –mit tehetett mást-, intett a szemével Ádámnak, hogy meneküljön és vigye magával három testvérét. Ádám ekkor látta utoljára anyját.

Sára és Mirjam holttestét néhány óra múlva találta meg Abraham és Efraim, akik a győztes ostromból boldogan tértek vissza a házhoz. Szó nincs arra, mit éreztek. Mivel Efraim a gyermekeit sem találta, anyját és feleségét eltemetve elindult megkeresni őket. Abraham magába roskadva a küszöbön feküdt egész éjjel.

Efraim, hogy meg ne örüljön, Ezékiel próféta sorait szavalta magában:

*„Vessétek el magatoktól minden vétkeiteket, melyekkel vétkeztetek,  
és szerezzetek magatoknak új szívet és új lelket;  
Miért halnátok meg, oh Izráel háza?  
Mert nem gyönyörködöm a meghaló halálában, ezt mondja az Úr Isten.  
Térjete meg azért és éljete!”\**

Ezék 18. 31-32

Efraim egy hét múlva találta meg a város túlsó végében egy víztározóban Ádámot. Testvérei vele voltak, de a két ikerlány nem bírta ki a nélkülözéssel eltelt hetet. Efraim ekkora teljesen megöszült, Ádám és Józsué vezették haza házukhoz, ahol Abraham is szinte a halálán volt: egy hete nem vett magához még vizet sem.

Abraham és Efraim a két kicsi fiúval a kiégett ház romjain ültek. Abraham elmesélte a Történetet Efraimnak. Efraim hallotta is meg nem is, amit az atyja mondott, leginkább a gyermekek sorsán töprengett. A két felnőtt elhátározta, hogy erősek maradnak. Leégett házuk helyett beköltöztek egy tágas, és viszonylag épen maradt házba, melynek lakóit a katonák lemészárolták.

1599-ben Efraim elküldte apját Vácra, mert azt remélte, hogy az új helyén az apja egy kicsit magára talál. Nem így lett. Abraham visszakérette magát Budára, együtt akart lenni halott hitvesével.

1600. július elején Efraim Sopronban feleségül vette Mirjam húgát, Ráheld, aki huszonhat éves volt ekkor, és két éve vesztette el férjét. Fiait, Simeont és Dávidot hozta magával a házasságba.

1600. július 18-án Abraham ben Salom elaludt örökre. Efraim saját maga véste fel sírkövére a következő sorokat:

*„Itt van elrejtve  
A jámbor férfiú,  
az egyenes, a hitteli,  
a kiváló Abraham, fia Salomnak.  
Buda szent gyülekezetéből.  
Innen indult, ide tért vissza minduntalan.  
Meghalt 360-ban a Kis idősámítás szerint.  
Legyen lelke bekötve az élet kötelékébe.”*

1600. augusztus 16-án éjjel Efraim az ozmán hivatalban megsemmisítette azokat a feljegyzéseket, amelyek atyjáról, a családjukról és órála szóltak. Házát a korábbi hetekben aláásta, most vízzel árasztotta el.

1600. augusztus 17-én kora hajnalban Efraim a fiaival kivonult a temetőbe és megtanította fiainak az emlékimát:

*„Emlékezzél meg Isten Atyám lelkéről, aki örök világába költözött,  
mivel lelkünk üdvére kegyes áldozatot fogadalmazok  
a kegyelet e bánatos és szent órájában  
és legyen megdicsőült lelke befoglalva az öröklét kötelékébe,  
egyetemben Ábrahám, Izsák, Jákob,  
Sára, Rebeka, Ráhel és Lea hallhatatlan szellemével  
és a megdicsőült jámborok idvezült lelkeivel  
az örök üdvösség honában,  
Ámen.”*

Mire felkelt a nap, szekérkaravánból már semmi sem látszott, a szél még a kerekek nyomát is elfújta.